

VI. Рецензії, есеї, огляди, повідомлення

УДК: 821-1/-2.09Шекспір.03:821.161.2"18/19"

*Сенчук Ірина
(Львів)*

До історії української шекспіріани: монографія М.С. Шаповалової «Шекспір в українській літературі»

У рецензії акцентовано головні дослідницькі вектори монографії М. С. Шаповалової «Шекспір в українській літературі» (1976) та проаналізовано авторську рецепцію українських перекладів драм і сонетів Вільяма Шекспіра, а також творчості українських письменників XIX–XX століть у світлі сприйняття і засвоєння ними шекспірівських образів, мотивів і конфліктів у власних творах. Окреслено також масштаби проведеної роботи, що бере за основу не тільки друковані, а й рукописні матеріали, та визначено місце і значення монографії М. С. Шаповалової в історії української шекспіріани.

Ключові слова: *Вільям Шекспір, шекспірівський дискурс, українська шекспіріана, українська література, переклад, рецепція, М. С. Шаповалова.*

«Шекспір – це Канон. Саме він окреслює цінності та межі літератури», – так визначає значення англійського барда для світової культури Г. Блум¹. Без сумніву, Вільям Шекспір – найпопулярніший англійський письменник, чия творчість і досі стає предметом широкого кола

---

¹ Блум Г. Західний канон: книги на тлі епох. – Київ : Факт, 2007. – С. 57.

VI. Рецензії, есеї, огляди, повідомлення

досліджень з різними інтерпретаційними підходами, українське літературознавство не виняток².

Феноменальну популярність Шекспіра Н. Торкут пояснює так: «Пропонуючи низку нових прочитань творів Шекспіра, кожна нова генерація дослідників стає, по суті, учасником тієї тотальної гри культури, в якій сьогодні, вдивляючись у шедеври, створені минулим, починає глибше розуміти себе. Вчитуючись у незбагненні у своїй семантичній невичерпності Шекспірові рядки, допитливий розум вченого не тільки наближається до розуміння ідейно-естетичної суті авторського задуму, але й відкриває нові обрії розуміння власних духовних проблем»³.

Помітне місце серед українських шекспірознавчих студій посідає монографія Марії Семенівни Шаповалової «Шекспір в українській літературі»⁴, опублікована 1976 р., у якій досліджено різноманітні аспекти міжлітературних зв'язків, а саме особливості функціонування шекспірівського дискурсу в українській літературі та науці про літературу, і висвітлено «як цілісний процес сприйняття Шекспіра видатними

---

² Тільки впродовж 2000-х рр. в Україні були захищені такі дисертації: Хитрова-Бранц Т. В. «Шекспірівський дискурс в німецькій літературі преромантизму та романтизму: генезис, механізми структурування, провідні конституенти» (2009), Лазаренко Д. М. ««Гамлет» В. Шекспіра як метатекст пізнього ренесансу та його літературні проєкції» (2010), Черняк Ю. І. «Специфіка актуалізації ціннісної семантики «Гамлета» В. Шекспіра в українському шекспірівському дискурсі» (2011), Храброва Г. М. «Специфіка художньої репрезентації гендерного дискурсу в ранніх поемах В. Шекспіра» (2012), Москвітін Д. А. «Американська парадигма рецепції Вільяма Шекспіра за часів просвітництва і романтизму» (2014).

³ *Торкут Н.* Шекспірознавчий дискурс ХХ століття: специфіка і тенденції // Ренесансні студії. – Запоріжжя, 2003. – Вип. 9. – С. 68.

⁴ Англomовну рецензію на монографію М. Шаповалової знаходимо у науковому збірнику *Harvard Ukrainian Studies* за 1978 рік. Див.: Onyshkevych L. M. L. Maria S. Shapovalova, *Shakespeare in Ukrainian literature* // *Harvard Ukrainian Studies*. Vol. II (2), 1978. – P. 256-258.

українськими письменниками XIX–XX століть»⁵. В історичній перспективі, як акцентовано у передмові, але задіюючи стратегії компаративістики і рецептивної естетики, методи перекладознавчого і лінгвостилістичного аналізу, у монографії простежено історію сприймання Шекспіра в Україні та обізнаності українських письменників з його літературною спадщиною, а також розглянуто не тільки переклади творів англійського барда, починаючи від перекладацьких спроб П. Свенціцького, М. Старицького і П. Куліша, а й їхню критичну інтерпретацію та творче засвоєння в українській літературі, що розпочалось наприкінці 30-х рр. XIX ст. у творчості М. Костомарова і було «пов'язане з розвитком романтизму <...> з пошуком нових принципів і форм художнього відтворення дійсності»⁶. І якщо в перші десятиліття XIX ст. «Шекспір прийшов в українську культуру через посередництво російської мови та літератури»⁷, то вже в середині і другій половині XIX ст. його пізнавали в польських і німецьких перекладах, особливо на західноукраїнських землях, та читали в оригіналі, адже такі діячі української культури як Микола Костомаров, Михайло Драгоманов, Пантелеймон Куліш, Іван Франко, Леся Українка знали кілька європейських мов.

Відповідаючи хронологічним етапам української шекспіріани, монографія М. Шаповалової складається з трьох розділів:

- Шекспір в українській літературі 30-60-х років XIX століття;
- Шекспір в українській літературі 70-90-х років XIX і початку XX століття;

---

⁵ Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – Львів : Вища школа, 1976. – С. 4.

⁶ Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 16.

⁷ Там само. – С. 6.

VI. Рецензії, есеї, огляди, повідомлення

- Шекспір в українській радянській літературі.

Кожен розділ акцентує увагу на індивідуальному сприйнятті і засвоєнні Шекспіра відомими українськими письменниками XIX–XX століть, представляючи окрему рецепцію у контексті загального процесу.

Розглядаючи період 30-60-х років XIX ст., авторка монографії дає зріз основних векторів сприймання і популяризації Шекспіра в Україні, акцентуючи значення університетів і періодики. Особливе місце, зокрема, відводиться Харківському університету, де у 30-х рр. XIX ст. ректором був Іван Кронеберг, вчений і лектор, діяльність якого, як зазначає М. Шаповалова, «сприяла створенню культу Шекспіра в університеті» та «заохочувала до перекладу його творів»⁸, щоправда російською мовою. Чим, можливо, і можна пояснити той факт, що саме з Харківського університету вийшли такі російські перекладачі творів Шекспіра того періоду як І. Росковшенко, В. Лазаревський та Андрій Кронеберг.

У Харківському університеті навчався і Микола Костомаров, який у власній творчості – історичні драми «Сава Чалий» (1838) і «Переяславська ніч» (1841) – використовував конфлікти Шекспірових драм, пориваючи з принципами побутової драми, а також прагнув створити новий тип сильних характерів на зразок шекспірівських. У цьому авторка погоджується з такими українськими радянськими дослідниками як А. Шамрай і М. Русанівський, проте вважає, що М. Костомарову «не вдалося повністю втілити свої задуми, драми його ідейно й художньо незрілі»⁹. У 40-і роки, працюючи над власними історичними драмами, М. Костомаров здійснив переклад Шекспірового «Ричарда III» російською мовою, проте він був знищений пожежею у 1863 р. у маєтку Олександра Корсуна (біографа Костомарова).

⁸ Там само. – С. 12.

⁹ Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 17.

Українською мовою М. Костомаров переклав пісню Дездемони («Отелло»). Цей вільний переспів у «дусі українських народних пісень сентиментального звучання», відомий під назвою «Верба», є «першою спробою інтерпретації шекспірівського тексту українським словом»¹⁰.

Значний інтерес до Шекспіра спостерігався на той час і в Києві. Творчості Шекспіра надавали великої уваги в учбових програмах; вона стала предметом літературно-критичних статей, а також досліджень з історії і теорії поезії (змістовний нарис про життя і творчість Шекспіра, його місце в історії англійської драми містився, наприклад, у книзі Андрія Лінніченка). Крім того, саме випускником Київського університету був Павлин Свенціцький, поляк родом з України, який у 1865 р. у Львівському часописі «Нива» під псевдонімом Павло Свій надрукував український переклад першої дії «Гамлета». Наближений до змісту оригіналу («думки оригіналу передані досить вірно»¹¹), вірш у перекладі був, щоправда, позбавлений ритму: «нема в тім перекладі ані ритму, ані поезії»¹², – цитує М. Шаповалова слова І. Франка.

Ставлення ж Тараса Шевченка до Шекспіра, відомого йому в російських перекладах і петербурзьких постановках, М. Шаповалова вважає одним із «найсвоєрідніших явищ в історії сприйняття спадщини англійського драматурга»: «Шекспір сприймався ним з величезною схвильованістю, мав для нього особливе значення і був постійним супутником упродовж всього життя»¹³, зокрема і в роки заслання. Прямим виявом інтересу Шевченка до Шекспіра авторка монографії

¹⁰ Там само. – С. 18, 19.

¹¹ Там само. – С. 33.

¹² Цит. за: Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 34.

¹³ Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 23.

VI. Рецензії, есеї, огляди, повідомлення

вважає його ілюстрації до трагедії «Король Лір» (одна з яких була виконана технікою гальванокаустики, інша – рисунок сепією) та посилення на твори англійського драматурга у його російських повістях, написаних у засланні («Музыкант», «Прогулка с удовольствием и не без морали»). Проте М. Шаповалова з обережністю говорить про засвоєння Шевченком творчих принципів Шекспіра і радше погоджується з О. Білецьким, що знання і захоплення Шекспіром не визначило характеру творчості українського письменника.

У другому розділі монографії М. Шаповалової наголошено на значному зростанні популярності та інтенсивному сприйманні в освічених колах України творів Шекспіра в останню третину ХІХ і перше десятиліття ХХ ст. В умовах роз'єднаності українських земель, дискримінації українців за культурними ознаками, здійснюваної імперськими урядами Австро-Угорщини і Росії, заборони українського слова «першорядним завданням українських письменників», як пише М. Шаповалова, «було вироблення і збагачення української літературної мови», а «одним із важливих засобів його розв'язання стали переклади іншомовних творів, зокрема Шекспірових драм»¹⁴.

Про важливість саме перекладів, не переробок, Шекспірових творів – таких як «Гамлет», «Макбет», «Король Лір», «Ричард III» – писав у 70-90-ті рр. ХІХ ст. і визначний громадський та культурний діяч Михайло Драгоманов, який, зокрема, підтримав наміри Старицького перекласти «Гамлета», але критично висловлювався щодо переробок Федьковича, який згодом взявся і за переклади шекспірівських драм. Юрій Федькович переклав дві трагедії: «Макбет» і «Гамлет», які вперше були видані у 1902 р. під редакцією і з

---

¹⁴ Там само. – С. 40.

передмовою І. Франка. Вказуючи на намагання перекладача бути точним та збереження поділу на вірш і прозу, серед недоліків цих перекладів М. Шаповалова називає скорочення тексту, вільну інтерпретацію окремих місць, спрощення метафор та образності, що, на її думку, зумовлене роботою Ю. Федьковича не з оригіналом, а з німецькими перекладами¹⁵.

Діяльність же Михайла Старицького представлена у монографії як одна з найцікавіших сторінок української шекспіріани: увагу акцентовано і на засвоєнні українським письменником принципів шекспірівської драми у власній творчості («Створюючи новий тип історичної української драми, Старицький виробляв і відповідну поетичну систему, відштовхуючись значною мірою від шекспірівських принципів. Важливою властивістю його поезики стало чергування віршової і прозової мов. Воно було формою створення драматичних контрастів, засобом ритмічної та інтонаційної різноманітності»¹⁶), і на перекладі «Гамлета», що з'явився у 1882 р. з передмовою і поясненнями перекладача, і на неоднозначній рецепції цього перекладу сучасниками (серед яких – М. Костомаров, І. Франко, Олена Пчілка)¹⁷. М. Старицький, за словами М. Шаповалової, по-новому ставив справу перекладу: «пориваючи з традицією переспіву, він своєю перекладацькою творчістю і декларацією її принципів закладав основи мистецтва адекватного перекладу»¹⁸. Працюючи над перекладом «Гамлета», М. Старицький, як свідчать написані ним передмова і пояснення до першого українського видання Шекспірового твору, мав «глибокі знання шекспірознавчої літератури, уяснив

¹⁵ Див.: Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 50-51.

¹⁶ Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 91.

¹⁷ Див.: Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 84-88.

¹⁸ Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 76.

VI. Рецензії, есеї, огляди, повідомлення

смысл трагедії, особливості “образної і могутньої” мови Шекспіра»¹⁹. На думку авторки монографії, М. Старицький «залишився вірним своєму принципу точності у передачі повноти змісту, дорожив кожним змістовим елементом твору, не допускав жодних пропусків чи скорочень», зберіг «поділ тексту на вірш і прозу», передав «стильову відмінність мови кожного персонажа, <...> Мова перекладу жива, природна, багата»²⁰. Проте він дещо спростив шекспірівську образність та змінив метрику білого вірша (п’ятистопний ямб замінив на хорей), а відтак і ритмічну структуру, що показано у дослідженні на конкретних прикладах²¹. Тобто М. Старицькому не вдалося знайти адекватні способи передачі ритміко-інтонаційних характеристик оригіналу, які, як слушно зауважує О. Лучук, «тісно пов’язані як з особливостями просодії кожної конкретної мови, так і зі специфікою національного віршування»²².

Чимало місця присвячено у монографії М. Шаповалової критичній оцінці сприймання і засвоєння Шекспіра, а також аналізу перекладів його творів Пантелеймоном Кулішем. До 1882 року П. Куліш переклав тринадцять Шекспірових драм: «Отелло, Венецький мурин», «Троїл та Крессіда», «Комедія помилок»; «Король Лір», «Коріолан», «Приборкана гоструха»; «Ромео та Джульєтта», «Юлій Цезар», «Багацько галасу знечевля»; «Макбет», «Антоній і Клеопатра», «Міра за міру»; «Гамлет, принц Данський». Ці переклади за редакцією і з передмовами І. Франка виходили у світ протягом 1899-1902 років, першим був

---

¹⁹ Там само. – С. 77.

²⁰ Там само. – С. 79.

²¹ Див.: *Шаповалова М. С.* Шекспір в українській літературі. – С. 80-83.

²² *Лучук О.* Діалогічна природа літератури: Перекладознавчі та літературознавчі нариси. – Львів: Вид-во Українського Католицького університету, 2004. – С. 30.

«Гамлет». Висвітлюється у монографії і рецепція Кулішевих перекладів Франком, який в цілому дав схвальну оцінку, вказавши на володіння мовою і дотримання оригіналу; критичні зауваження були пов'язані з недосконалістю передачі Шекспірових дотепів і гри слів²³.

Здійснюючи власний зіставний аналіз окремих сцен в оригіналі, у П. Куліша і в російському перекладі М. Кетчера, авторка монографії доходить таких висновків: Куліш міг користуватися російським перекладом, але мав і оригінал, адже він «зберіг чергування вірша і прози, білого і римованого вірша, поєднання яких є однією з найбільш характерних особливостей шекспірівської естетики», помітна у перекладах і «тенденція до точного відтворення образного виразу» та бажання «зберегти стислість і напруженість»²⁴ шекспірівської мови. Проте П. Куліш чимало місць перекладав довільно, вдаючись до перифразів. Вразливою особливістю авторка вважає і мову перекладів, адже П. Куліш часто вживав церковнослов'янізми та слова, запозичені з інших мов (хоча на той час в українській мові були свої відповідники)²⁵.

Серед перекладачів, щоправда, з російської, як доводить М. Шаповалова, які активно зверталися до Шекспіра у 80-90-і рр. XIX ст., у монографії згадано Марка Кропивницького²⁶ (переклав драми «Отелло» і «Венеціанський купець») та Панаса Мирного²⁷ (переклав трагедії «Макбет» і «Король Лір»), чия творчість також виявляє зв'язок із шекспірівською традицією, зокрема на рівні системи образності.

²³ Див.: Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 65-68.

²⁴ Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 71, 72, 73.

²⁵ Див.: Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 73-74.

²⁶ Див.: Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 94-96.

²⁷ Див.: Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 98-114.

VI. Рецензії, есеї, огляди, повідомлення

Виняткову роль у другому розділі монографії відведено Іванові Франку як редактору перекладів Куліша і Федьковича, який провів велику текстологічну роботу, що показано на конкретних прикладах²⁸; як теоретику художнього перекладу, який «вимагав відтворення оригіналу іншою мовою у єдності його змісту і форми»²⁹; як популяризатору Шекспіра, який першим, зокрема, почав перекладати шекспірівські сонети (14, 28, 29, 30, 31, 66, 76, 96, 130, 131, 143) поряд із драмами («Буря», «Віндзорські куми», «Венеціанський купець»), приділяючи особливу увагу стилістичним особливостям англійського тексту (хоча й присутні розходження з оригіналом у передачі прислів'їв і приказок, гри слів); і як засновнику наукового шекспірознавства в Україні. І. Франко – автор 12-ти шекспірознавчих розвідок: десяти передмов до Кулішевих перекладів з Шекспіра³⁰, однієї до власного перекладу «Венеціанського купця» та німецькомовної студії «Шекспір в українців»³¹. Він був обізнаний із тогочасними дослідженнями про Шекспіра англійських, німецьких і данських критиків, з якими полемізував у власних нарисах про англійського драматурга. У своїх статтях І. Франко із захопленням говорив про шекспірівські образи як «неповторні, індивідуалізовані особистості у їхньому внутрішньому рухові», зокрема і про жіночі образи у Шекспіра, які «становлять новий тип жінки доби Ренесансу»³²; аналізував архітектоніку шекспірівських п'єс, акцентуючи таку їхню особливість,

²⁸ Див.: Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 123-131.

²⁹ Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 116.

³⁰ Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. Том 32 : Літературно-критичні праці (1900-1902). – Київ : Вид-во “Наукова думка”, 1982.

³¹ Франко І. Шекспір в українців / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. Том 34 : Літературно-критичні праці (1902-1905). – Київ : Вид-во “Наукова думка”, 1981. – С. 379–385.

³² Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 135.

як побудову дії на розкритті характерів. Творчість Шекспіра, за словами М. Шаповалової, «була одним із орієнтирів для Франка-драматурга»³³.

Не оминає увагою у своїй монографії М. Шаповалова і питання «Шекспір – Леся Українка», зазначаючи, що зацікавленість поетеси англійським драматургом була зумовлена полемікою, яка точилася навколо перших українських перекладів його творів. Найбільше враження на Лесю Українку мали трагедії: найчастіше вона зверталася до «Гамлета» і «Короля Ліра», де вирували «характери сильних пристрастей і великого філософського узагальнення, напружений драматизм, високе мистецтво володіння поетичним словом»³⁴. Протягом другої половини 90-х рр. ХІХ ст. Шекспір присутній у її листах до близьких, у статтях, де роздумує про місце і значення Шекспіра в історії літератури. Вплив Шекспіра, як пише М. Шаповалова, «позначився на загальних принципах драматургії Лесі Українки і виявився у безпосередньому звертанні її в художніх творах до Шекспірових мотивів, образів і прийомів»³⁵, творчо засвоєний він і в ліриці. Що ж до перекладацької діяльності Лесі Українки, зокрема її перекладу «Макбета», то М. Шаповалова говорить про певні емоційні втрати, але чіткість перекладу і природність його мови³⁶.

Досліджено у монографії і місце Шекспіра у творчості Миколи Вороного та роль Вороного в історії українського шекспірознавства. Шекспірове слово, як показує на прикладах М. Шаповалова, присутнє як епіграф або прихована ремінісценція у ліриці Вороного³⁷. До осмислення Шекспіра він звертається і в циклі статей

---

³³ Там само. – С. 142.

³⁴ Там само. – С. 145.

³⁵ Там само. – С. 148.

³⁶ Див.: Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 155-157.

³⁷ Див.: Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 158.

«Театр і драма» (1913), де висвітлює питання теорії драми і театру, еволюції драматургічного жанру в Європі. Серед особливостей Шекспірової драми Вороний називав її національний характер і загальнолюдський зміст, а також уважав Шекспіра засновником драми характерів, адже саме розкриття характеру стає центром драматичної колізії.

У третьому розділі монографії М. Шаповалової розглянуто українське радянське шекспірознавство, яке характеризується більш широким, порівняно з попереднім періодом, інтерпретаційним діапазоном, та про переклади шекспірівських п'єс і сонетів у радянський період. Серед українських шекспірологів того часу, які досліджували особливості творчого методу і поетики Шекспіра, а також різні аспекти історії сценічного втілення його драм в Україні, історії перекладів українською мовою і творчого засвоєння українськими письменниками, авторка називає С. Родзевича, О. Білецького, А. Шамрая, А. Гозенпуда, І. Ваніну, Н. Модестову тощо, до праць яких звертається, вибудовуючи власне дослідження. Серед перекладачів вирізняє Дмитра Паламарчука, який здійснив перший повний український переклад сонетів Шекспіра, що був опублікований у 1966 році; та Бориса Тена (Миколу Хомичевського), чий переклад трагедії «Антоній і Клеопатра» на момент виходу монографії ще залишався у рукописі. А також таких майстрів художнього перекладу як поети Максим Рильський³⁸, який здійснив переклад Шекспірових драм «Король Лір» і «Дванадцята ніч», Микола Бажан³⁹ з його перекладом «Бурі» і Василь Мисик⁴⁰, який переклав трагедію «Тимон Афінський». При цьому їхня індивідуальна поетична творчість, як наголошується у дослідженні, виявляє постійне звернення

³⁸ Див.: Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 170-192.

³⁹ Див.: Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 192-197.

⁴⁰ Див.: Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. – С. 197-201.

до шекспірівських мотивів і образів, що вражали українських митців поетичного слова своєю багатогранністю та емоційною силою.

Наводячи багатий фактичний матеріал – листи, рукописи, статті, переклади, – М. Шаповалова у монографії «Шекспір в українській літературі» артикулювала кілька важливих положень. По-перше, те, що англійський бард впродовж століть залишається «своєрідним інтелектуальним натхненником, чия постать і творча спадщина стимулюють подальше розгортання мисленневої стихії та естетичних пошуків»⁴¹, зокрема й українських митців слова, слугуючи джерелом ідейного, тематичного і жанрового збагачення української літератури. По-друге, те, що україномовна шекспіріана – невід’ємна частина української культури, зокрема концепції розвитку національної літератури і літературної мови у ХІХ–ХХ століттях, коли Україна була частиною двох імперій – Російської та Австро-Угорської, а згодом Радянського Союзу. По-третє те, що вибір українськими письменниками саме тих чи інших творів для перекладу, переробки, критичної рецепції або ж образних аналогій у власній творчості відображав ті ціннісні смисли, що були значимими для української культурної свідомості на певному етапі історичного розвитку. Отже, монографія М. Шаповалової показує, наскільки близькою була українська культура до світової, а головне – яке важливе значення для розвитку української літератури і театрального мистецтва мала рецепція Вільяма Шекспіра в ХІХ – першій половині ХХ століття.

---

⁴¹Черняк Ю. І. Специфіка актуалізації ціннісної семантики «Гамлета» В. Шекспіра в українському шекспірівському дискурсі : автореф. – Київ : Ін-т літ. ім. Т.Г. Шевченка, 2011. – С. 1.